

pomoć brojnih povijesnih izvora prikazati stvaranje, razvoj i raspad redarstveno-obavještajnog sustava Nezavisne Države Hrvatske. Uložen je veliki trud kako bi se prikazao složen, promjenjiv i često nepregledan ustroj (Glavnog) Ravnateljstva za javni red i sigurnost i Ustaške nadzorne službe. Zbog svega toga, knjiga nam može poslužiti kao velika pomoć pri radu s fondovima iz perioda NDH.

Hrvoje Baričević

Šundrica, Z. *Tajna kutija dubrovačkog arhiva I*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2008.

Zavod za povijesne znanosti HAZU iz Dubrovnika nam predstavlja svoje novo izdanje simboličnog naziva *Tajna kutija dubrovačkog arhiva*, knjigu radova preminulog arhivista Državnog arhiva Dubrovnik, Zdravka Šundrice. Zahvaljujući uredniku, predgovor nas upoznaje s osnovnim crtama iz privatnog i javnog života autora te nam naznačuje osnovni cilj ove knjige. S obzirom da mu je za života znanstveni rad često bio podcijenjivan, ova knjiga od četrinstotinjak stranica je zamišljena kao prilog revitalizaciji i novom vrednovanju njegovih deset, dijelom već objavljenih, no dijelom i neobjavljenih radova.

Uvodnim člankom *Kako je nastala i kako je sačuvana bogata arhivska građa dubrovačkog arhiva* dobivamo uvid u početke strukturiranja i stvaranje prednika današnjeg Državnog arhiva Dubrovnik i svih preduvjeta koji su omogućili njegovo postojeće stanje. Šundrica ovim radom iz arhivističke perspektive daje iscrpan pregled osnovnih razloga koji su nagnali Dubrovčane na osnivanje jednog središnjeg mjesta na kojem će trajno čuvati registraturno i arhivsko gradivo nastalo djelovanjem različitih državnih i drugih javnih institucija. Također analizira čimbenike koji su odlučili o očuvanosti gradiva, navodi "medije" na kojima su ostavljeni zapisi, kao i sredstva pomoću kojih su napisani, te opisuje mjere zaštite koje su godišnje provodili kako bi to gradivo nastavilo služiti njihovim potrebama. Glavnina teksta posvećena je pregledu uredbi i odluka Malog vijeća iz razdoblja 16. i 17. stoljeća, kao ilustracije stalne brige državnih institucija za spomenuto gradivo Dubrovačke Republike, ali i gradivo Dubrovačke nadbiskupije. Članak završava kratkim pregledom strogih i restriktivnih kazni iz tog razdoblja, kojima su kažnjavani kradljivci notarskih i kancelarijskih registara. Iako su Dubrovčani predano skrbrili o svojim spisima, autor zaključuje kako je glavnina dubrovačke arhivske građe, uzevši u obzir povijesne mijene kroz koje je s dubrovačkom zajednicom prolazila, "preživjela" ipak zahvaljujući sreći.

Sljedećim radom *Obavještajna služba dubrovačke Republike u 18. stoljeću (Epizoda austrijsko-turskog rata 1737-1739)* autor nastoji, kako sam kaže, na te-

melju neobjavljenih izvora Državnog arhiva Dubrovnik, a na primjeru navedenog rata prikazati organizaciju i funkcioniranje dubrovačke obavještajne službe i njezinih diplomatskih aktivnosti. Stoga rad dijeli u tri dijela. U prvom dijelu rekonstruira strukturu dubrovačke obavještajne službe i njezinu "špijunsku" mrežu koja je pokrivala Beč i Pečuh, talijanske gradove (Venecija, Rim i Napulj), bosanska trgovačka središta i osmansku prijestolnicu Carigrad, te osobe različitih profila zanimanja (profesionalni diplomati, trgovci, liječnici, svećenici) koji su izvještavali dubrovačku Vladu o aktualnim političkim i gospodarskim zbivanjima. U drugom dijelu rada donosi pregled intenzivne dubrovačke diplomatske aktivnosti 1736. godine, uoči spomenutog austrijsko-turskog rata, i promjene nastale zbog ratnih zbivanja sljedeće 1737. godine. Iako vojno nisu direktno sudjelovali u sukobu zaraćenih strana, Dubrovčani su diplomatskim putem nastojali ishoditi povećanje vlastitog državnog teritorija i obustavu plaćanja harača Osmanlijama. Stoga je zanimljivo pratiti kako se s ratnom srećom mijenjala i "sreća" i aktivnosti dubrovačkih diplomata, kao i upute koje im je davala Vlada. Treći i završni dio rada predstavljaju prilozi odnosno izvori koje je autor dijelom već umetnuo ili citirao u članku te ih ovim putem cjelovito objavio. Tako u nastavku imamo priliku pročitati izvještaje dvojice izvjestitelja (jednog iz Beča, drugog iz Stolnog Biograda), kao i odgovore koje im je slala dubrovačka Vlada te jedno obavještajno pismo bosanskom paši.

Jednako kao i u prethodna dva rada i u trećem, naslovljenom *Kupovanje slobode: putovanje poklisara harača 1673. godine*, autor objavljuje izvore o diplomatskoj misiji dvojice dubrovačkih poslanika u Carigrad 1673, poduzete u svrhu predaje obveznog godišnjeg harača osmanskom sultanu. Spomenuti izvori, koji ujedno čine glavninu i osnovnu potku ovog rada, sastoje se od dva dijela. Prvi dio čini korespondencija razmijenjena između poslanika i dubrovačke Vlade, a drugi dio se sastoji od poslaničkih zapisa putopisnog karaktera, sastavljenih na temelju utisaka o krajevima kroz koje su putovali. Uvodni, kontekstualni dio rada nas upoznaje s nevoljnim, pomalo prisilnim odlaskom rečenih poslanika na spomenuti put. Slijedi opis rute putovanja s posebnim naglaskom na nedaće i bolesti s kojima su se pri izvršavanju svoje zadaće susreli. Poklisari su na putu proveli 204 dana, prošli su kroz Bosnu, hercegovački sandžak, Bugarsku i današnju Tursku, te konačno obavili povjereni zadatak o čemu su izvjestili Senat krajem prosinca navedene godine.

Tematski na tragu prethodnog rada slijedi članak *O darovima u dubrovačkoj diplomaciji*. Kako i sam naslov kaže, bavi se politikom "darivanja" saveznika i neprijatelja dubrovačke slobode u svrhu njezina očuvanja, pa u tom smislu autor analizira diplomatske odnose s Turcima u proizvoljno izabranoj 1543. godini. Pritom jasno ilustrira i prikazuje tri načina darivanja (diplomatski darovi, darovi-uzdarja, darovi-troškovi ugošćivanja svih iole važnih ličnosti pristiglih u Dubrovnik), korištena od strane dubrovačkih političara te količinu i vrste proizvoda

(skupe tkanine, začini, šećer, slatkiši i novac) pripremljenih i nošenih u te svrhe. Većina članka se odnosi na prikaz važnosti diplomatskih darova, kao najzaslužnijih za postizanje dugoročnih političkih i državnih ciljeva. Stoga autor ističe dva, za Republiku ključna događaja (ugroženost slobode trgovanja u Bosni i hercegovačkom sandžaku, te novi osmanski ratni pohod na Ugarsku), u spomenutoj 1543. godini, u razrješavanju potpomognuta opisanim sredstvima. Rad završava zaključkom kako su Dubrovčani dobro tempiranim posjetom mudro izabranom visokoj ličnosti i bogatim poklonom, osobito u 17. i 18. stoljeću, uspješno izbjeći mnoge neugodnosti i postići daljnje uživanje mira i slobode.

Peti članak predstavlja odmak od "diplomatskih" tema. Riječ je o članku *Duro Dragišić i Dubrovnik* čiji je cilj, u vidu novopronađenih dubrovačkih dokumenata, osvijetliti proturječnosti vezane uz Dragišićev boravak i djelovanje u gradu Dubrovniku, kako bi se ostvarila protuteža već dobro poznatom i u mnogim publikacijama prikazanom bogatom životu i djelovanju navedenog svećenika u različitim gradovima Italije. Autor razmatra tri događaja koja povezuju Dragišića s Dubrovnikom: bijeg pred Turcima iz rodne Srebrenice i stupanje u franjevački red, prenošenje relikvije (ruke) sv. Ivana Krstitelja na putu kroz Dubrovnik, te boravak u Dubrovniku krajem 15. stoljeća (u razdoblju 1494-1500) nakon prisilnog odlaska iz Firence. Uspoređujući navode dubrovačkih biografa osamnaestog stoljeća i spomenute novopronađene dokumente što se odnose na Dragišićev boravak u Dubrovniku, s "izjavama" samog Dragišića (iščitanim iz njegovog djela "De natura angelica"), dokazuje nemogućnost njegovog boravka u Dubrovniku nakon pada Srebrenice. Istom metodom ukazuje na dvostruku igru dubrovačke diplomacije kojom su od njega iznudili navedenu relikviju. Preostali, veći dio rada daje iscrpan pregled Dragišićeva propovjedničkog rada i posebno humanističkog djelovanja u redovima dubrovačke mladeži prilikom trećeg i vjerojatno posljednjeg boravka u Dubrovniku, zahvaljujući kojem je ostao pozitivno zapamćen u dubrovačkoj kolektivnoj memoriji.

Sljedeći članak *O prvim graditeljima Stona* nastavlja kontinuitet objavljanja izvora prekinut u prethodnim dvama člancima. U skladu s naslovom rad se bavi problematikom izgradnje privatnih kuća na području Malog i Velikog Stona u 14. stoljeću. Autor nas kroz analizu dokumenata upoznaje s "trendovima" izgradnje drvenih i kamenih kuća i s njihovom veličinom i izgledom. Osobitu pažnju posvećuje investitorima prema čijim zahtjevima su kuće građene, ali i majstorima koji su ih gradili, kao i obvezama koje su prema sklopljenim ugovorima imale obje strane. Kao posebno vješte u izgradnji drvenih kuća ističe majstora Luku, sina Prvoslava iz Trogira, dok u izgradnji kamenih kuća ističe majstora Medoja Oplavu iz Stona i francuskog klesara Johanesa iz Vienne. Završetak članka čine priloge, u radu već prepričanih sklopljenih ugovora o izgradnji spomenutih kuća.

Prethodni članak predstavlja svojevrsni uvod u temu dubrovačke uprave nad područjem Stona i poluotoka Pelješca. Naime, sedmi po redu članak u knjizi bavi se problematikom širenja dubrovačkog državnog teritorija na navedena područja i nosi naslov *Stonski rat u 14. stoljeću (1333-1399)*. Šundrica na čak 183 stranice daje pregled stjecanja spomenutog državnog teritorija i njegove inkorporacije u svakodnevni život Dubrovačke Republike putem novopostavljene i organizirane svjetovne i crkvene uprave, ograničavajući se na događaje iz 14. stoljeća. Stoga dijeli članak na četiri veće cjeline. Prva se bavi aspektom obrane novostečenih teritorija, pa nam daje uvid u načine utvrđivanja i tijekom gradnje stonskih obrambenih zidina i "alternativnih" obrambenih oblika na poluotoku Pelješcu. Također, dosta saznajemo o dubrovačkoj logistici i načinima naoružavanja i mobilizacije ljudstva u vrijeme ratne opasnosti i sukoba. Razvijajući temu, autor nas uvodi u drugi dio članka u kojem opisuje epizodu sukoba Dubrovnika sa srpskim oblasnim velikašem Vojislavom Vojinovićem (razdoblje 1358-1362. godine) i daje nam pregled kontinuiranih četverogodišnjih ratnih čarki i sukoba, te neprestanih dubrovačkih diplomatskih pokušaja na uspostavljanju mira. Isti je konačno ostvaren mirovnom poveljom srpskog cara Uroša 1362. godine, s uvjetima povoljnijim za Dubrovačku Republiku negoli za navedenog kneza. Treći dio članka donosi rekonstrukciju organizacije nove svjetovne i duhovne vlasti Stona i Pelješca, s posebnim osvrtom na promjene u sastavu kneževine "svite" i osnivanje stonske kancelarije. Posljednji, izvorima najbogatiji dio članka pruža opis ekonomskih odnosa između dubrovačke vlastele i stonsko-pelješkog stanovništva. Nakon prikaza podjele novostečene državne zemlje između dubrovačkih plemića, autor nam, na temelju izravno ukorporiranih originalnih dokumenata u tekst članka, prikazuje prava i obveze njihovih težaka koji su došli sa spomenutom zemljom. Isto tako, pruža nam uvid u mogućnosti raskida njihove "suradnje" i posljedice kakve su takvi raskidi donosili težacima. Na kraju saznajemo mogućnosti i uvjete težačkog privređivanja, koji su se bazirali isključivo na stočarstvu i uzgoju različitih poljoprivrednih kultura.

Osmi članak *Dubrovačka vlastela i konavoski knezovi (1420-1808)* odnosi se na problem obnašanja časti konavoskog kneza i izbor osoba koje su tu dužnost obnašale, s osnovnim ciljem rekonstrukcije kontinuiteta postojanja te političke funkcije u vremenskom razdoblju naglašenom u naslovu. S obzirom da je arhiv konavoske kancelarije uništen, autor koristi dopise konavoskih kneževa dubrovačkoj vladi. Detaljno opisuje proceduru izbora kneza, organizaciju kneževine službe i pregled njegovih ovlaštenja. U nastavku donosi prilog s popisom konavoskih kneževa od 1420. do 1807. godine.

Deveti po redu članak *Pobuna u Župi Dubrovačkoj 1515.* uvjerljivo je najkraći rad u knjizi. Na svega četiri stranice Šundrica humoristički prikazuje sukob pučana s "organima vlasti" odigran 1515. godine na spomenutom mjestu, nesretno završen za dubrovačke predstavnike sudske vlasti, a sretno za pučke djelatelje

pravde. Autor pripovijeda o izvornom povodu navedenog sukoba, neuspjelim pokušaju uhićenja trojice pučana iz mjesta Brgat i Župa Dubrovačka, zbog "laksih" prekršaja. Zatim opisuje kako se cijela naizgled jednostavna situacija, okrenula za sudske izaslanike. Umjesto izvršitelja, "pravda" je izvršena nad njima. Isti nisu uspjeli obaviti naumljeni posao, jer su stanovnici spomenutih mjesta stali u obranu svojih sugrađana i pretukli ih. Izaslanici su se požalili sudu i protiv počinitelja su izrečene sudske kazne, no one nikad nisu izvršene jer se krivci nikad nisu prijavili za njihovo izdržavanje. Autor ovaj članak zaključuje kako u ovom slučaju dubrovačka, inače stroga ruka pravde, ovaj put i nije bila tako stroga.

Posljednji, ovdje objavljen Šundričin rad *O agrarnim odnosima na otoku Mljetu u vrijeme pada Dubrovačke Republike*, ujedno i kronološki zatvara knjigu kao cjelinu. Naime, svih prethodnih devet radova odnosilo se na događaje dubrovačke povijesti iz razdoblja 14. do 18. stoljeća, dok se ovaj posljednji odnosi na događaje početka 19. stoljeća, neposredno poslije pada Dubrovačke Republike. Rad se temelji na izvještaju don Placida Guske o gospodarskom stanju samostana Sv. Marije na Mljetu iz 1814. godine, objavljenom na izvornom talijanskom jeziku u prilogu radu. Prvi dio rada nas upoznaje s osnovnim problemima oko uprave nad spomenutim samostanom i njegovim nekretninama i prihodima u razdoblju 1813-1815. godine, nastalih krajem francuske i početkom austrijske uprave nad Dubrovnikom. Isto razdoblje vrvi sukobima između triju potencijalnih vlasnika samostana (stanovništvo Mljeta, benediktinci te administratori prijelazne engleske uprave), koji se razrješavaju definitivnim ukidanjem crkvene uprave nad samostanom i preusmjeravanjem samostanskih prihoda u riznicu novoosnovanog dubrovačkog liceja. U drugom dijelu teksta Šundrica analizira sadržaj izvještaja, u smislu priloga poznavanju ekonomskih odnosa između vlasnika samostana i lokalnog stanovništva. Posebno ističe "klijentističke" obveze pučana prema samostanu, fenomen tzv. zemlje na "ugaru", a na kraju prepričava loše stanje samostana poslije devastacije od strane mljetskog stanovništva 1815. godine.

Na kraju valja istaknuti još par uočenih "sitnica". Prikazani radovi ovog izdanja kronološki obuhvaćaju različita povijesna razdoblja (14-19. stoljeće). U knjizi ne prate kronološki, već tematski poredak, a svojim sadržajem pridonose rasvjetljavanju slabo zastupljenih tema iz bogate riznice dubrovačke povijesti. Pisani su vrlo tečnim i lako čitljivim stilom, u njima sadržajno iznesene teze potkrijepljene su bogatim znanstvenim aparatom. Svi radovi su pisani na temelju izvornog arhivskog gradiva (njih sedamdesetak posto u svojim priložima objavljuje originalne dokumente). Stoga, sukladno navedenim "sitnicama" i prikazanim radovima, zaključujemo kako poklopac tajne kutije dubrovačkog arhiva treba ostati i dalje odškrinut, kako bi arhivska i povijesna zajednica dobila mogućnost upoznati i preostale neobjavljene radove Zdravka Šundrice.

Ivana Levstek